

Evaluering af skolemadsprojektet på Alléskolen, Fredericia

*Julie Werenberg Dreier, Anne Louise
Krejberg Øllgaard & Pernille Tanggard
Andersen*

Juni 2010

**Forskningsenheden for
Sundhedsfremme, Syddansk Universitet**

Indholdsfortegnelse

Resume	s. 2
Baggrund	s. 3
Metode	s. 4
Førevalueringen	s. 6
Resultater af efterevalueringen	s. 8
• <i>Den kvantitative undersøgelse blandt eleverne</i>	<i>s. 8</i>
• <i>Den kvalitative undersøgelse blandt eleverne</i>	<i>s. 14</i>
• <i>Informant interviews med nøglepersoner</i>	<i>s. 18</i>
• <i>Sammenfatning af resultaterne</i>	<i>s. 21</i>
Interventionsanbefalinger	s. 22
Afslutning	s. 24
Litteratur	s. 25
Bilag 1	s. 26
Bilag 2	s. 28
Bilag 3	s. 29

Resumé

Baggrund - I Efteråret 2009 blev skolemadsprojektet på Alléskolen i Fredericia gennemført. Madordningen bestod af et gratis morgenmåltid, som klassens duks hentede på vej til første time samt et gratis frokostmåltid på Medborgerhuset Korskær. For at projektet praktisk kunne gennemføres overværede en lærer fra hver klasse spisningen på Medborgerhuset og sørgede for, at eleverne kom med frem og tilbage.

Metoder – Udgangspunktet for evalueringen er en førevaluering som blev gennemført umiddelbart forud for igangsættelsen af skolemadsordningen. Denne undersøgelse pegede på forskellige elementer som skulle sikre en succesfuld implementering og ikke mindst videreførelse når den gratis projektperiode ophørte. Evalueringen af skolemadsprojektet består dels af en kvantitativ undersøgelse, hvor der er indsamlet spørgeskemaer blandt skolens 7., 8. og 9. Klasseelever og dels af en kvalitativ undersøgelse hvor der er foretaget fokusgruppeinterviews med en gruppe af henholdsvis piger og drenge fra 8. Klasse. Derudover er der foretaget informant interviews med skolelederen samt den ansvarshavende lærer fra projektgruppen.

Resultater – De væsentligste resultater fra den kvantitative analyse viste, at eleverne generelt havde været glade for madordningen. De positive elementer inkluderede både det faktum at ordningen var gratis samt det sociale aspekt i at tilbringe frikvarteret i fællesskab. De mindre positive tilbagemeldinger omhandlede hovedsageligt, at en stor del af eleverne ofte ikke havde brudt sig om maden, der blev serveret. 82,1 % af eleverne svarede at de gerne ville have haft at den gratis skolemadsordning var fortsat. Resultaterne fra den kvalitative analyse supplerede de fundne resultater fra spørgeskemaet og her blev de vigtigste elementer også defineret som de sociale, samt kvaliteten af maden. Derudover fremhævede både pigerne og drengene, at der var sket positive ændringer, både hos dem selv og deres klassekammerater, i forhold til koncentrationsevne og energi, efter madordningens ikrafttrædelse. Nogle af de barrierer som eleverne påpegede for den nye brugerbetalte madordning var blandt andet, at frikvarteret ikke er langt nok til, at nå hen på Medborgerhuset og samtidig nå at holde lidt pause og derudover, at de heller ikke er interesserede i at gå derhen alene, hvis deres venner heller ikke bruger madordningen. I informantinterviewet med skolelederen understreges især madordningens positive indvirkning på elevernes sociale trivsel samt reduceringen af "ulovligt" fravær. Både han samt den ansvarshavende lærer påpeger, at et væsentligt element ligeledes har været et fokus på god "madkultur". Dette har været særligt vigtigt, idet skolen er præget af en stor etnisk diversitet, og dermed har mange forskellige traditioner omkring spisning og måltider. Den ansvarshavende lærer fortæller desuden, at for at opnå en succesfuld implementering af en brugerbetalt madordning er der en række organisatoriske barrierer, som der skal tages højde for.

Interventionsanbefalinger – På baggrund af evalueringen anbefaler vi, at skolen sikrer en bedre involvering af eleverne i forbindelse med den mad der bliver serveret, at der er mulighed for at eleverne forsat kan spise sammen i et fælles rum, at projektet integreres bedre i undervisningen og at frikvartererne genudvides til den længde de havde under den gratis projektperiode. Til kommunen anbefales, at de forsat bakker økonomisk op om ordningen, således at den forbliver gratis. Det anbefales videre, at ordningen udvides til de resterende klassetrin og at der budgetteres med personale til at bistå bespisningen.

Baggrund

Alléskolen, der ligger ved Korskærparken i Fredericia, er en relativ lille skole med knap 400 elever fra børnehaveklasse til 10. klasse. Korskærparken kan karakteriseres som et socialt belastet område, hvor ca. 37 % af de knap 2000 beboere er af anden etnisk herkomst end dansk, ca. 27 % er arbejdsløse og over halvdelen har en bruttoindkomst under 150.000 om året. Desuden er der en høj koncentration af beboere med kort uddannelse, knap halvdelen er enlige uden børn og lidt over en tredjedel er enlige forsørgere. En undersøgelse lavet af Fredericia Kommune viste desuden, at området i højere grad end resten af kommunen, var præget af dårlige kost-, motions- og rygevaner (Fredericia Kommune, 2008). Ikke desto mindre er der mange gode fysiske faciliteter i Korskærparken og samtidig mange ildsjæle, som har gjort det muligt, at arbejde med forskellige sundhedsfremmende tiltag. Elevsammensætningen på Alléskolen er afbilledet af området hvori skolen ligger, og der er således mange elever med anden etnisk herkomst end dansk og mange fra socialt dårligt stillede familier. Som en del af det omfattende bydelsprojekt i Korskærparken, blev det besluttet at indføre en skolemadsordning på Alléskolen for at forbedre de unges spisevaner og undersøge dennes indvirkning på elevernes faglige progression.

I efteråret 2009 blev skolemadsprojektet på Alléskolen gennemført. Projektet omfattede både elementer af elevinvolvering, blandt andet i form af et madråd, forældreinvolvering, blandt andet i form af et forældrearrangement samt deltagelse under spisningen i frikvartererne, sundhedsfremmende tiltag samt fokus på den faglige progression (Projektgruppen, 2009). Selve madordningen bestod dels af et gratis morgenmåltid, indeholdende en bolle og en gulerod eller et stykke agurk og dels af et gratis frokostmåltid, der fulgte Sundhedsstyrelsens kostanbefalinger. Morgenmåltidet blev tilbudt i perioden fra 11. August til 1. oktober 2009, mens den gratis frokost blev tilbudt i perioden fra 1. september til 1. december 2009. Madordningen var for alle skolens 7.-9. klasseelever (ca. 140 elever) og forløb således, at klassens duks hentede morgenmåltidet på vej til første time, mens frokosten blev serveret i Korskærparkens Medborgerhus, som ligger 4-5 minutters gang fra skolen. I gratisperioden deltog en lærer fra hver klasse i spisningen på medborgerhuset, for at organisere spisningen og sørge for, at alle elever kom med frem og tilbage. De underviste samtidig i "god måltidskultur". For at have tilstrækkelig tid til madordningen, blev spisefrikvarteret undervejs forlænget med 15 minutter. Ordningen har kostet kommunen ca. 500.000 i projektperioden, inklusive etableringsomkostninger, lønninger samt selve måltiderne (Projektgruppen, 2009). Efter skolemadsordningens afslutning som en gratis forsøgsordning, er den fortsat som betalingsordning, hvor eleverne kan købe madbilletter for 12 kr. pr måltid. Desuden har eleverne mulighed for at købe en bolle til morgenmad for 10 kr. Frikvartererne er tilbage til deres normale længde, og der er ikke længere nogen form for struktureret ordning omkring spisningen i centeret. Tilslutningen til skolemadsordningen samt salget af morgen-bollerne til de indbefattede klassetrin efter forsøgsperiodens afslutning er begrænset.

Metoder

Forud for implementeringen af skolemadsordningen blev der foretaget en førevaluering, som del af et bachelorprojekt (Øllgaard, 2009). Undersøgelsen fokuserede på, at belyse de unges holdning til og viden om sund kost, hvordan etnicitet, familie og køn påvirkede de unges kostvaner og identificerede derudover mulige barrierer og udfordringer for implementeringen af skolemadsordningen. Denne undersøgelse danner således grundlaget for nærværende evaluering. Evalueringen af skolemadsprojektet består af dels en kvantitativ undersøgelse, hvor eleverne skulle udfylde et spørgeskema og dels en kvalitativ undersøgelse, hvor der blev afholdt to fokusgruppeinterviews. Desuden blev der foretaget et mindre telefonisk interview med henholdsvis skolelederen og med Susanne Bache, der er lærernes repræsentant i projektgruppen.

Den kvantitative undersøgelse – Den kvantitative del af evalueringen havde til formål at afdække elevernes holdninger til madordningen på et overordnet plan. De skulle således svare på spørgsmål om de generelt havde været tilfredse med ordningen og hvad de vigtigste positive og negative elementer havde været (Se spørgeskema, bilag 1). Spørgeskemaet blev uddelt til alle elever på 7. 8. og 9. årgang, som var tilstede på dagen for dataindsamlingen. Spørgeskemaet blev uddelt i forbindelse med en lektion og indsamlet umiddelbart herefter. Dermed sikredes, at samtlige af de tilstedeværende elever returnerede skemaet og yderligere, at dette var korrekt udfyldt. Data fra spørgeskemaerne blev efterfølgende indtastet og behandlet i SPSS version 17.0.

Den kvalitative undersøgelse – Den kvalitative del af evalueringen havde til formål at skabe en dybere forståelse for elevernes oplevelse af madordningen. Der blev afholdt to fokusgruppeinterview med en gruppe af henholdsvis 8 piger og 8 drenge fra 8. A og B. Disse elever blev udvalgt i forbindelse med en observation af klasserne, og havde til hensigt at repræsentere gruppen af elever som helhed med hensyn til etnicitet og sociale grupperinger. Emner, der blev diskuteret i forbindelse med fokusgruppeinterviewene var bl.a. elevernes meninger om projektet, hvad de mente de havde fået ud af projektet, og deres opfattelser af grundene til den begrænsede tilslutning til ordningen efter indførelse af betalingsordning (Se interviewguide, bilag 2). Fokusgruppeinterviewene var kønsopdelt, fordi særlige karakteristika for aldersgruppen som, flirt og drillerier mellem kønnene, nemt kan overtage gruppedynamikken, og sløre elevernes egentlige holdninger (Øllgaard, 2009). Alle interviews blev efterfølgende transskriberet og analyseret med den hermeneutiske analysemetode.

Informant interviews – De telefoniske interviews med lærerrepræsentanten, skolelederen og projektlederen fra Korsbærparken, blev gennemført som semistrukturerede interviews. Der er bl.a. spurgt til opnåelse af de målsætninger der er beskrevet i projektsammendraget, holdninger til de af eleverne opfattede adfærdsændringer, samt gode og dårlige elementer ved madordningen (Se interviewguide, bilag 3). Desuden er der spurgt til, hvad de mener, er de væsentligste ting de har lært ved gennemførelse af madordningen og hvad de vil anbefale til andre skoler, som vil gennemføre et lignende projekt. Interviewene er efterfølgende blevet sammenfattet og de væsentligste elementer udtrykt herfra.

Fordelene ved at anvende metode triangulering, dvs. både kvalitative og kvantitative metoder, til gennemførelsen af evalueringen er, at der skabes mulighed for at belyse problemstillingerne ud fra forskellige perspektiver. Det giver mulighed for at skabe et mere nuanceret billede af elevernes

holdning til og oplevelse af madordningen, idet metodernes styrker supplerer hinanden (Bowling, 2002). For eksempel vil spørgeskemaets anonymitet være bedre egnet til at håndtere tabubelagte og følsomme emner sammenlignet med fokusgruppeinterviewet. En sådan situation kunne forventes, at opstå omkring pris-elementet i madordningen eller omkring konformitet til gruppenormen for hvad den generelle holdning til maden var. Fokusgruppeinterviewet er derimod bedre egnet til at skabe en forståelse for de grundlæggende strukturer, der gør sig gældende for problemstillingen (Bowling, 2002). Ved samtidig at interviewe skolelederen inddrages derudover det mere praktiske element i madordningen og evalueringen danner således et solidt grundlag for udviklingen af interventionsanbefalingerne.

Førevalueringen

Førevalueringen blev foretaget i foråret 2009 og fandt hovedsageligt seks elementer i de unges hverdag som blev vurderet til, at have indflydelse på succes af implementeringen af madordningen. Disse elementer var mangel på self efficacy¹, lærerne og medierne, gruppenormerne, socioøkonomisk status, de praktiske og strukturelle anliggender omkring madordningen samt mistillid til det offentlige. Disse barrierer er i det nedenstående inddelt efter hvilket niveau man kan håndtere dem på.

Barrierer på individniveau – Undersøgelsen fandt, at de unges kostvaner var usunde idet de i høj grad divergerede fra sundhedsstyrelsens 8 kostråd. I forhold til de unges viden om usund kost, kunne det ses, at de unge var forvirrede omkring hvilke fødevarer, der var sunde, og i hvilke mængder, samt, at de manglede generel viden om kost. Det blev derigennem fundet, at de unge manglede self-efficacy i forhold til at vælge sund mad samt at indtage det blandt kammeraterne. En anden væsentlig barriere for det sunde valg i skoletiden, var de unges attitude overfor sunde fødevarer, som kom til udtryk ved deres kritiske syn på kvaliteten af maden og, at de i øvrigt mente, at man var kedelig eller på slankekur, hvis man spiste sundt. Eleverne følte sig desuden stigmatiseret i forhold til det øvrige samfund, og der blev identificeret en gennemgående mistillid til det offentlige, der spillede ind på tilliden til madordningen. De unge troede ikke på, at madordningen vil komme til at fungere på længere sigt og vigtigheden af en vellykket og vedvarende madordning blev fremhævet, da det blev vurderet at kunne medvirke til, at de unge herigennem vandt tillid til det offentlige, og dermed styrkede tilhørsforholdet til det omgivende samfund.

Barrierer på det interpersonelle niveau - Der blev identificeret en række elementer, der påvirkede de unges kostvaner, herunder forældrene, kammeraterne, lærerne og medierne. Her bør det fremhæves, at forældrene i nogen grad og kammeraterne i høj grad, havde betydning for elevernes kostvaner i skoletiden. Ydermere blev smagen på den serverede mad antaget som et problem af de unge. I elevgruppen var der således en negativ holdning til den serverede mads kvalitet allerede inden ordningens opstart. Gruppenormerne havde derved meget stor betydning for de unges sundhedsadfærd, hvilket blev antaget som en væsentlig barriere for det sunde valg blandt eleverne.

Barrierer på organisationsniveau – Af udfordringer for skolemadsprojektet, blev det fremhævet af eleverne, at afstanden til centeret kunne blive et problem i forhold til, at nogle måske ikke ville gå tilbage til skolen efter spisningen. Eleverne udtrykte desuden bekymringer angående de praktiske rammer om madordningen, f.eks. mad-køens længde, pladsen i medborgerhuset, og om de kunne nå at holde frikvarter. Desuden blev det fundet, at prisen på den serverede mad ikke måtte blive for høj. Der blev for eksempel foreslået at prisen kunne være 100 kr. for 4 måneder, hvilket var et udtryk for det lave socioøkonomiske niveau i området, og dermed vigtigheden af, at prisen ikke blev for høj.

Barrierer på samfundsniveau – Der blev endvidere sat fokus på prisen på de sunde fødevarer som en barriere, og desuden mistillid til, om sund mad er sundt (ift. sprøjtemidler etc.). I sammenhold med

¹ Self efficacy: forventninger til egne evner (Bandura, 1986)

prisen kunne det ses som udtryk for det lave socioøkonomiske niveau i området omkring skolen, at der af de unge ikke vurderedes, at der var midler til at købe sund mad, og heller ikke økologisk.

I forbindelse med førevalueringen for madordningen blev der udformet følgende interventionsanbefalinger:

Anbefalinger til skolen

- Revurdere frikvarterets længde, så der både er tid til være sammen med venner og spise.
- Tage eleverne med på råd bl.a. om, hvilken mad der skal serveres og delagtiggøre dem i planlægningen af projektet.
- Overholdelse af tydelige, praktiske og strukturelle beslutninger ang. madordningen.
- Lærerne skal spise med, og være positive eksempler for de unge.
- Undervisning af de unge og evt. familien i sunde kostvaner.
- Betaling for mad på månedsbasis frem for traditionel kantinebetaling.
- For at fremme muligheder for det sunde valg for elever, der ikke har råd at betale, når der kommer egenbetaling, bør det gøres attraktivt, at have madpakke med, F.eks. ved at stille køleskab i klasselokalet.

Anbefalinger til kommunen

- Bevillige penge så egenbetalingen ikke bliver for høj - max 100 kr. pr. måned pr. elev og evt. gratis for elever fra familier med indtægt under et vis beløb, her bør også medtænkes antallet af børn i hjemmet osv.
- Muliggøre at madordningen kan blive for hele skolen ved, at bevillige flere midler.

Resultater af efterevalueringen

I det nedenstående præsenteres resultaterne fra spørgeskemaet og fra interviewene med eleverne og de forskellige nøglepersoner. På baggrund heraf opsamles resultaterne og interventionsanbefalingerne præsenteres.

Den kvantitative undersøgelse blandt eleverne

Umiddelbart efter afslutningen af projektet i starten af december blev der i alt indsamlet 75 spørgeskemaer blandt skolens 7., 8. og 9. klasseselever. Dette omfattede samtlige af de elever, på de pågældende årgange, der var til stede på skolen den dag, hvor skemaet blev uddelt, men dækker dog kun lidt over halvdelen af de elever som benyttede madordningen (ca. 53 %). Af de adspurgte elever var ca. 45 % fra 7. klasse, ca. 28 % var fra 8. klasse og ca. 27 % var fra 9. klasse. Derudover var der en lille overvægt af drenge, i og med henholdsvis 56 % af de adspurgte var drenge og 44 % var piger.

Elevernes brug af skolemadsordningen

Den nedenstående tabel illustrerer elevernes brug af skolemadsordningen:

Tabel 1 – Brug af skolemadsordningen

<i>Hver dag eller næsten hver dag</i>	<i>82,4 %</i>
<i>Et par gange om ugen</i>	<i>14,9 %</i>
<i>En gang om ugen eller sjældnere</i>	<i>2,7 %</i>

Fra tabellen ses således, at en stor del af eleverne hyppigt anvendte den gratis skolemadsordning. Dette kan ses som et udtryk for madordningens succes, men kan også formodes at have noget at gøre med, at alle eleverne på de pågældende klassetrin alligevel skulle med over til medborgerhuset i spisefrikvarteret, hvor madordningen var lokaliseret.

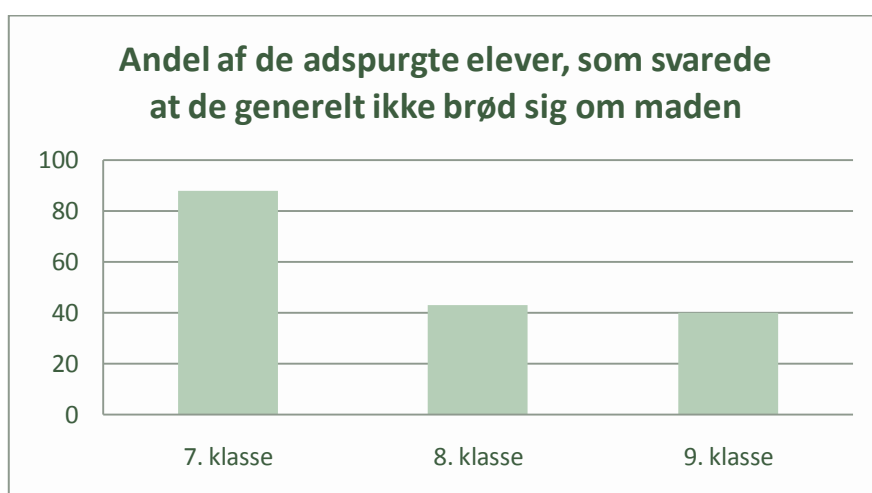
Elevernes oplevelse af maden

For at en madordning kan have succes og opnå de mål, der kan være opstillet i forbindelse med ændring af kostvaner, forbedret koncentrationsevne m.v. er det altafgørende at eleverne faktisk spiser maden. Dette vil igen afhænge af i hvor høj grad de kan lide den mad, der bliver serveret. Tabel 2 illustrerer fordelingen af elevernes svar på hvad de generelt syntes om maden.

Tabel 2 – Elevernes svar på om de generelt kunne lide maden, der blev serveret.

I meget høj grad	8,1 %
I høj grad	29,7 %
I mindre grad	58,1 %
Slet ikke	4,1 %

På baggrund af denne tabel ses således, at mere end en tredjedel af alle eleverne svarede, at de i høj eller i meget høj grad kunne lide maden. Derimod syntes op mod to tredjedele af de adspurgte elever ikke særligt godt om maden. Det fremgår desuden, at der var en større andel blandt drengene (ca. 70 %) sammenlignet med pigerne (ca. 53 %), som ikke brød sig om maden. Desuden sås en tydelig forskel mellem klassetrinnene, se figur 1.

Figur 1

Dette illustrerer således, at det især var 7. klasseseleverne, som ikke brød sig om den mad, der blev serveret. Dette kan ses som et udtryk for den gruppenorm, som også blev identificeret i førevalueringen, som værende en væsentlig barriere for de unges valg af sund mad. På baggrund af dataene kunne det se ud som om, der blandt 7. klasserne har været en mere grundlæggende negativ holdning til maden, sammenlignet med de andre årgange.

I kommentarerne skrev en del elever, at de ofte oplevede, at de ikke brød sig om maden og flere nævnte, at dette som regel skete to til tre gange om ugen. Blandt andet blev det kritiseret, at maden var "for sund" og, at der var for mange "mærkelige grøntsager". Derudover nævnte de retter som suppe, fiske-lasagne og lammefrikadeller, som eleverne heller ikke havde brudt sig om. Til gengæld kommenterede mange af eleverne også, at det bedste ved madordningen var når der kom retter de godt kunne lide. Her blev der blandt andet nævnt tortilla pandekager, byg-selv burger, pasta med kødsovs osv. Der var også flere elever som nævnte, at det var en god ting at prøve at smage mad, som de ikke havde smagt før. På baggrund af kommentarerne virker det derfor som om, at det er vigtigt, at maden i højere grad, end det var tilfældet, bliver tilpasset elevernes smagspræferencer. Det er også vigtigt at tænke på næringsindholdet i måltiderne, da flere af drengene svarede, at de

ikke kunne blive mætte de gange, hvor der blev serveret salater og supper. Det kan også ses ud fra kommentarerne, at det faktisk, at maden var sund, i flere tilfælde blev forbundet med noget negativt frem for noget positivt.

De vigtigste positive og negative elementer ved madordningen.

For at undersøge elevernes vurdering af madordnings betydning for klasserne, blev de spurgt om hvad de vigtigste positive og negative elementer ved madordningen havde været. De måtte maksimalt krydse tre af de nedenstående muligheder af, således at de var nødt til at prioritere deres valg.

Tabel 3 – De vigtigste positive og negative elementer ved madordningen

<i>Mere viden om sund mad</i>	<i>17,6 %</i>
<i>At få gratis mad</i>	<i>55,4 %</i>
<i>Begyndte at spise sundere</i>	<i>14,9 %</i>
<i>Forbedret koncentration i timerne</i>	<i>29,7 %</i>
<i>Forbedret humør</i>	<i>25,7 %</i>
<i>Mindre træt i den periode</i>	<i>17,6 %</i>
<i>Hyggeligt at spise sammen med andre</i>	<i>51,4 %</i>
<i>Kom for sent tilbage til timerne</i>	<i>8,1 %</i>
<i>Har lært at spise nye typer af mad/mad man ikke kun lide før</i>	<i>21,6 %</i>
<i>Havde for lidt tid til at holde frikvarter</i>	<i>31,1 %</i>
<i>Det var irriterende at skulle væk fra skolen område</i>	<i>5,4 %</i>
<i>Ingen af disse muligheder</i>	<i>2,7 %</i>

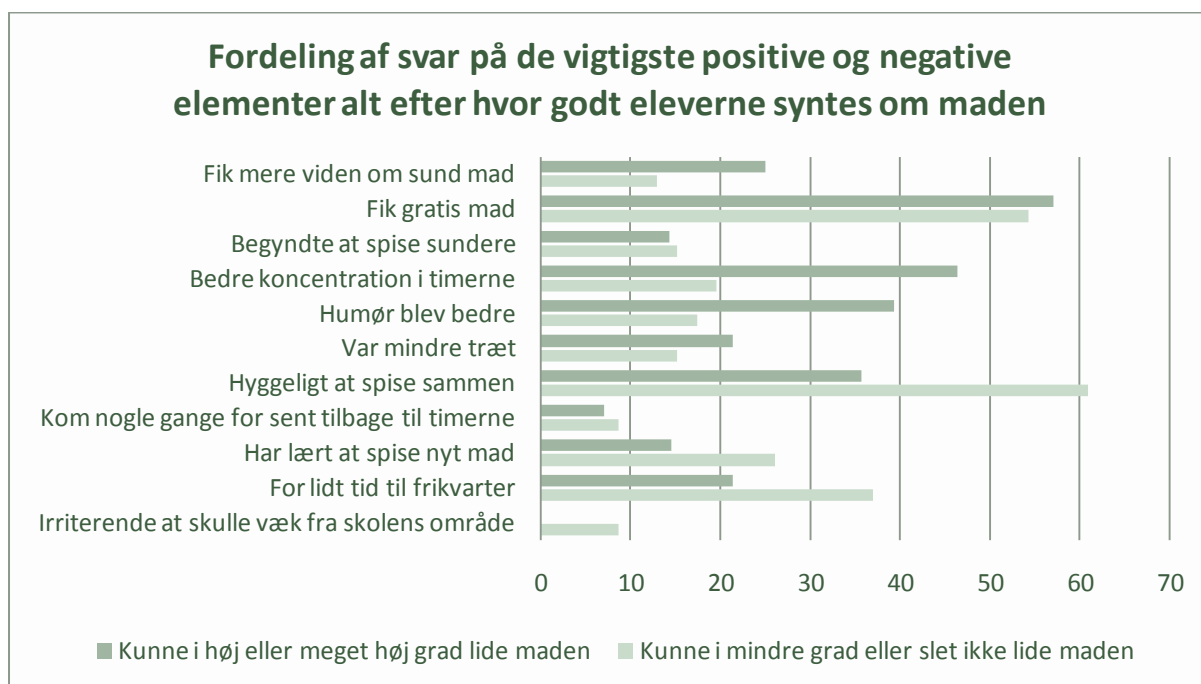
Som det fremgår af tabellen vægtede en stor del af de adspurgte elever således dels det gratis måltid mad, som madordningen tilbød og dels det sociale aspekt i at spise sammen med klassekammeraterne. Derudover svarede mellem en fjerdedel og en tredjedel af eleverne, at deres humør var blevet bedre, deres koncentration i timerne var blevet forbedret men også, at madordningen betød, at de ikke havde nok tid til at holde frikvarter. Ifølge disse data anså eleverne det ikke som have værende et væsentlig problem i perioden, mens madordningen var gratis, at skulle væk fra skolens område.

Der var også nogle forskelle på drengenes og pigernes svar her. Blandt andet var der flere af drengene (ca. 62 %) end pigerne (ca. 47 %) som vægtede det højt, at madordningen var gratis, mens pigerne (40 %) i højere grad end drengene (21 %) svarede, at det påvirkede deres koncentrations- evne. Hver syvende dreng svarede ligeledes, at de havde prøvet at komme for sent tilbage til

timerne, mens ingen af pigerne havde prøvet dette. For resten af spørgsmålene sås ingen betydelige forskelle mellem pigernes og drengenes svar.

I kommentarerne bliver der ligeledes i stor udstrækning givet udtryk for, at det bedste ved madordningen var det sociale aspekt ved at sidde og spise sammen med klassekammeraterne. Mange af de adspurgte elever syntes, at det var hyggeligt at spise sammen, især fordi hele klassen skulle være der og fordi de fik snakket mere med hinanden. Det blev nævnt at madordningen havde skabt mere sammenhold. Derudover var der også mange, der gav udtryk for, at det bedste ved madordningen var, at maden var gratis og i det hele taget at få mad i løbet af dagen. Dette vurderes som et udtryk for områdets lave socioøkonomiske status og, at madordningen var gratis har dermed været et betydeligt element for elevernes vurdering. Flere nævnte desuden, at det var rart at slippe for at smøre madpakke, at koncentrationen blev bedre i timerne og at de fik mere energi og var aktive i undervisningen. De negative kommentarer fokuserede hovedsageligt på, at madordningen gik ud over deres frikvarter, at der var for mange hende på centeret så de tit skulle stå og vente samt, at madordningen kom til at koste penge. Desuden nævnte enkelte elever, at det var irriterende, at man *skulle* med hen og spise hver dag.

Nedenstående figur illustrerer de adspurgte elevers svar, fordelt på om de havde svaret, at de i høj eller meget høj grad havde kunnet lide maden eller om de havde svaret, at de kun i mindre grad eller slet ikke havde kunnet lide maden.

Figur 2

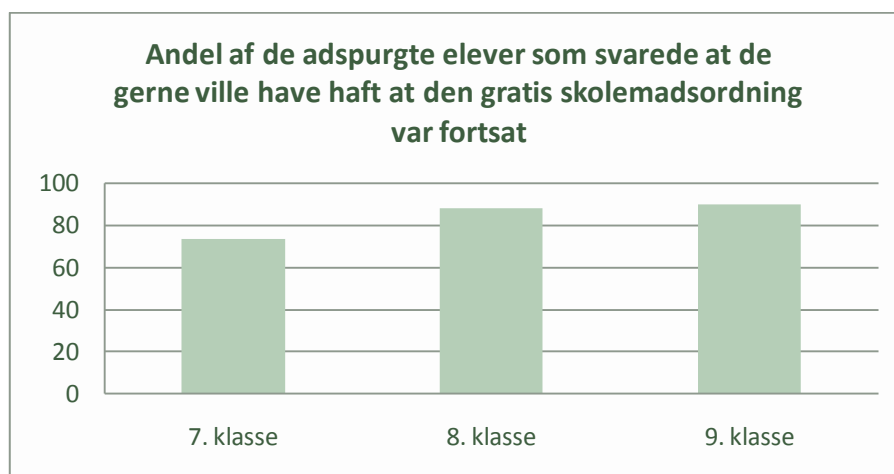
Figuren viser, at der for nogle af svarkategorierne er betydelige forskelle mellem de to grupper. For de elever der i høj eller meget høj grad kunne lide maden har der været forholdsvis mere fokus på viden om sund mad, de har følt, at deres koncentration i timerne er blevet bedre og at deres humør er blevet bedre, sammenlignet med de elever, der i mindre grad eller slet ikke kunne lide maden. Denne gruppe har derimod vægtet det sociale aspekt i madordningen langt højere og har

også lært, at spise mad de ikke har prøvet at smage før, eller ikke kunne lide tidligere. De syntes desuden i højere grad, at det var irriterende at madordningen gik ud over frikvarteret.

De oprindelige mål med madordningen har dels været at opnå en bedre koncentrationsevne, øge elevernes engagement samt øge deres udbytte af dagens undervisning (Projektgruppen, 2009). Disse mål stemmer således mere overens med det udbytte eleverne, der godt har kunnet lide maden har opnået. Dette indikerer dermed, at for at opnå disse mål, er det meget vigtigt, at der bliver mere fokus på, at den mad, der bliver serveret, er noget de unge kan lide.

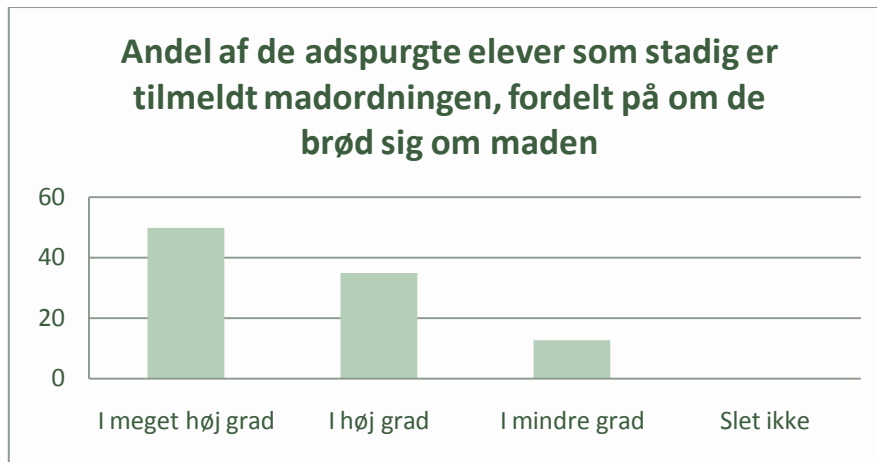
Fortsættelse af skolemadsordningen

82,1 % af de adspurgte elever svarede, at de gerne ville have, at den gratis skolemadsordning var fortsat. Når dette tal sammenholdes med, at kun omkring 20 % af eleverne (ifølge data fra spørgeskemaet. Dette tal er væsentligt mindre, ifølge udsagn fra skolens lærere) i dag er tilmeldt ordningen, efter der blandt andet er indført en brugerbetaling på 12 kr. pr. dag, er det således tydeligt at se, af hvor stor vigtighed det er, at eleverne ikke skulle betale for maden. Stort set lige mange drenge og piger ønskede, at madordningen var fortsat, men der var til gengæld lidt forskel på tværs af klassetrinnene (figur 3).

Figur 3

Vi kan også se, at blandt de unge, der svarede at de i meget høj grad eller i høj grad kunne lide maden, syntes alle at den gratis skolemadsordning skulle være fortsat. Dette gjorde sig kun gældende for ca. 75 % af de elever, der kun i mindre grad kunne lide maden og slet ingen blandt de elever der slet ikke brød sig om maden. Madens smag har således haft stor betydning for de unges opfattelse af ordningen og man kan derfor argumentere, at en måde at gøre ordningen mere populær er ved i højere grad at forsøge at tilrette de måltider, der bliver serveret, så de imødekommer børnenes smags-præferencer. Det er dog værd at påpege, at tre ud af fire af de børn, som kun i mindre grad havde brudt sig om maden, stadig syntes, at ordningen skulle være fortsat. Dette vidner således om, at madordningen har haft en stor indvirkning på eleverne, som går udover selvet måltidet. Nedenstående figur illustrerer ligeledes hvordan fortsættelse i madordningen, efter der er indført betaling, er blevet påvirket af hvor godt børnene kunne lide maden.

Figur 4

Her ses også en tydelig tendens til, at jo bedre børnene kunne lide maden, jo større sandsynlighed er der for, at de er fortsat med madordningen efter der blev indført betaling.

Sammenfatning

Samlet set kan det konkluderes på baggrund af elevernes svar i spørgeskemaundersøgelsen, at langt størstedelen af eleverne har syntes godt om skolemadsordningen, hvad enten deres begrundelser var relateret til maden, det sociale eller andre aspekter. Denne del af evalueringen har vist, at der på nogle punkter var væsentlige forskelle mellem drengenes og pigernes opfattelse af madordningen, mellem 7., 8. og 9. Klasseelevernes opfattelse af madordningen og mellem de elever, der generelt godt kunne lide maden og de, som ikke kunne. Det er væsentligt at bringe disse erfaringer med i videreudviklingen af skolemadsordningen for at sikre, at målene for madordningen opnås og for at tage højde for og imødekomme de udfordringer, der kan komme ved fortsættelsen af en brugerbetalt ordning.

Den kvalitative undersøgelse blandt eleverne

Der blev udover indsamlingen af kvantitative data også udført to fokusgruppinterviews med henholdsvis 8 piger og 8 drenge fra skolens to 8. klasser. Interviewene foregik, som uddelingen af spørgeskemaer, umiddelbart efter madordningens afslutning. Der blev primært talt om hvad eleverne følte, at de havde lært af madordningen, hvad de generelt havde syntes om madordningen mens den var gratis, og hvad de synes om madordningen efter forsøgsperioden.

Elevernes udbytte af madordningen

Eleverne fortalte i interviewene, at de selv mente, at de havde lært meget af den gratis madordning, til trods for, at de ikke havde modtaget nogen ekstra undervisning vedrørende sund kost i forbindelse hermed. *Kamilla: "... jeg havde altid troet, at det var usundt, f.eks. oksekød med olie, men det er det slet ikke", Tea: "nej det er det jo ikke når det bare bliver blandet op med grøntsager"*

Både pigerne og drengene fortalte, at der var sket positive ændringer, både hos dem selv og deres klassekammerater, i forhold til koncentrationsevne og energi, efter madordningens ikrafttrædelse. Desuden nævnte en pige, at hun fik bedre rytme i spisetiderne, og dermed sov bedre om natten. *Kim: "Jeg kunne mærke, at man fik mere energi i timerne, det var ikke noget med, at man bare lå og sov"*

Fie: "Jeg fik ikke noget morgenmad og heller ikke noget i skolen, så jeg skulle hurtigt have noget at spise da jeg kom hjem, og så var jeg først sulten igen lige inden jeg skulle sove, og så havde jeg det dårligt da jeg skulle sove, sådan var det ikke da madordningen var der"

Generelt mente eleverne også, at de havde lært noget om deres krop i forhold til vigtigheden af, at spise regelmæssigt, både om morgnen og til frokost i skolen. Specielt pigerne lagde vægt på dette og tilføjede, at de før var bange for at tage på, hvis de spiste i skoletiden, men erfarede, at de blot fik mere energi. Der er således blevet nedbrudt en række barrierer i forhold til de unges kostvalg. Et andet element som eleverne erfarede, var at sund mad godt kunne smage godt, og at usund mad kunne laves så det var sundt.

Søren: "Vi har smagt mad, som mange af os ikke har prøvet før, f.eks. lasagne uden kød i, jeg synes, at der manglede kød, men det smagte fint"

Carina: "jeg spiser mere mad nu, før spiste jeg bare slik, lidt slik feder jo ikke. Det er bedre hvis jeg spiser meget mad end bare lidt slik"

Begge grupper fortæller, at de har ændret deres kostvaner, og er begyndt at spise sundere. Desuden er samtlige elever begyndt at tage madpakke med i skole, og flere piger beretter, at de er begyndt, at spise morgenmad inden de går i skole.

Kim: "...når jeg tænker over det, så gider jeg ikke, at spise usundt, men hvis det skal gå hurtigt og jeg ikke når det, så tager jeg bare et eller andet"

Det ses her, at gruppenormerne i forhold kostvalg, og det at spise i skoletiden er ændrede som følge af madordningen. Dette har resulteret i positive adfærdsændringer i forhold til det sunde kostvalg blandt de fleste unge, her kort efter ordningens ophør som gratis.

Elevernes meninger om madordningen

Hoveddelen af elevernes negative kritik af madordningen gik på kvaliteten af maden. De synes, at der var for mange grøntsager, at der for ofte blev serveret suppe, og specielt drengene mente, at der var for lidt kød. Begge grupper kritiserer risenes kvalitet heftigt, og kvaliteten af grøntsagerne i den såkaldte 'morgenpose'.

Flere af eleverne fortæller, at de altid tog madpakke med, så de kunne spise den i stedet, hvis de ikke kunne lide maden, eller ikke var blevet mætte. En enkelt dreng fortæller, at han spiste begge dele fordi, at han ikke kunne blive mæt af den type mad, og de mængder mad der blev serveret.
Kim: "jeg synes, at der skulle have været mere kød, de forsøgte, at mætte os i vand og salat"

Angående morgenmåltidet syntes alle meget godt om dette i begyndelsen af forløbet, da bollerne her var friskbagte, og grøntsagerne friske. Senere i forløbet oplevede eleverne dog en forringelse af kvaliteten, hvorefter de ikke længere var interesseret i at spise morgenmåltidet.

To af pigerne: "i begyndelsen var det rigtig godt, der var bollerne varme og dejlige.... til sidst var de gamle og tørre [...] ja og nogle gange var agurkerne helt rådne, og brødet var tørt, det smagte ikke særlig godt"

I forhold til frokostmåltidet nævnte en enkelt af drengene, at kødet ikke var Halal-slagt, hvilket medførte at han meget ofte ikke spiste maden. Der blev dog ikke serveret svinekød for, at respektere muslimske elever. Dette blev dog igen kritiseret af en etnisk dansk dreng, der mente, at man kunne kombinere udvalget af kød. Da der blev spurgt til, hvor ofte eleverne kunne lide maden, blev der svaret lige fra halvdelen af dagene til 4 ud af 5 dage.

Drengene følte, at eleverne ikke var taget nok med på råd, når det gjaldt hvilken mad der skulle serveres. De mente, at det var spild af mad, at servere den samme ret flere gange, hvis de fleste første gang ikke kunne lide retten, og der dermed var meget tilovers. *Søren "...f.eks. var der noget fisk, som ikke ret mange kunne lide, og så lavede de det igen det er spild af mad"*

Stort set den eneste negative kritik eleverne fremkom med i forhold til madordningen omhandlede kvaliteten og kvantiteten af maden. Desuden følte de unge sig ikke rådspurgt i forhold til hvilken mad der skulle serveres. Dette er et udtryk for de unges søgen efter autonomi, og bør medtænkes i den fremtidige organisering af madordningen.

Elevernes vurdering af den nye brugerbetalte madordning

Eleverne mener, at den begrænsede tilslutning til madordningen i dens nuværende form bl.a. skyldes, at det koster penge, og at de ikke er sikre på, at de får den rigtige kvalitet for deres penge. Usikkerheden bunder i, at det ikke var altid de kunne lide maden, da ordningen var gratis. De unge kan se dagens menu på deres 'elevintra', men de er stadig usikre på om de kan lide maden, selv om det er en ret de normalt kan lide. *Søren: "...jeg brugte det meget da det var gratis, men nu er det fandme for dårligt, at det koster penge"*

Susanne: "... man var ikke sikker på, at man kunne lide maden. Nogle gange så det bare godt ud, men så smagte man på det, og kunne ikke lide det. Så vil jeg hellere bruge mine penge på noget jeg ved, at jeg kan lide"

Et andet vigtigt element i den begrænsede tilslutning til madordningen er, at de unge ikke vil adskille sig fra gruppen. En dreng fortæller desuden, at det ikke er 'in'. Det er altså ikke en norm i ungdomsgruppen, at man spiser i frokost i medborgerhuset, som det var, da ordningen var gratis.

To af drengene: "... mine venner er ikke deroppe, så det er nedern at gå derop [...] Ja og så når man kommer tilbage der oppe fra, så er der ikke tid til at holde frikvarter"

Så frikvarteret er altså ikke langt nok til, at man både kan spise og komme tilbage til skolen og holde frikvarter med de elever der ikke spiser i Medborgerhuset.

Alle eleverne, der blev interviewet mente, at deres forældre gerne ville betale for deres mad i skoletiden i Medborgerhuset, her citat fra drengegruppen. I: *"Så jeres forældre ville ikke have noget problem med, at give jer 12 kr. om dagen til mad?",* hvortil alle svarede i kor *"nej"*.

På baggrund af dette udsagn, er der således ikke umiddelbart en barriere i forhold til prisen for de adspurgte elever. Dog nævnte en enkelt dreng, at omkostningerne kunne blive meget høje, hvis man skulle bruge madordningen hver dag. *Thomas: "... 12 kr. det lyder ikke af så meget, men hvis man skal spise der hver dag er det for meget...."*

Der ses et paradoks i forhold til de unges udtalelser angående brugerbetalingen på madordningen. Den første indskydelse hos de fleste i forhold til den begrænsede tilslutning, er at de ikke bruger madordningen nu fordi det koster penge. Herefter diskuterer eleverne andre årsager hertil, og prisen på maden undertrykkes heraf. Dette kan måske forklares ud fra, at det måske føles stigmatiserende for de unge, hvis deres forældre ikke har råd til at betale de 12 kr. om dagen det koster, og at de måske derfor ikke vil erkende, at omkostningerne er den primære årsag.

Sammenfatning

Generelt viser den kvalitative del af evalueringen ligeledes, at madordningen har haft stor succes. Madordningen har haft stor betydning for elevernes holdninger til sund kost, samt deres sundhedsadfærd. Ikke desto mindre er det vigtigt at understrege, at disse ændringer er kortsigtede. Det vurderes, at der for vedvarende ændringer i elevernes adfærd, bør implementeres en vedvarende madordning på skolen (Wind, 2006). Som ved den kvantitative del af evalueringen ses også her, at et af de væsentligste problemer fra elevernes perspektiv er selve maden, der bliver serveret. Usikkerheden om hvorvidt de kan lide måltiderne synes at afholde dem i forsat at benytte den brugerbetalte madordning. Interviewene med både pigerne og drengene bekræfter ligeledes den væsentlige rolle som det sociale aspekt har for madordningens succes.

Informant interviews med nøglepersoner

For at skabe et nuanceret billede af madordningen og dens betydning for skolen blev der, udover undersøgelserne blandt eleverne, også foretaget informant interviews med skolelederen, den ansvarshavende lærer fra projektgruppen samt en projektleder i Koskærparken. Disse interviews blev foretaget over telefon og blev afholdt ca. 2 måneder efter projektets afslutning. Der blev primært fokuseret på implementeringen af madordning, herunder i hvor høj grad denne afspejlede de beskrevne elementer i projektbeskrivelsen (Projektgruppen, 2009). Derudover blev der spurgt ind til madordningens effekt samt talt om anbefalinger til andre skoler, der vil implementere en madordning.

Skoleleder Jan Henriksen

Skolelederen fra Alléskolen, Jan Henriksen mener, at skolemadsprojektet har haft rigtig god succes på særligt to områder. Han mener, at have observeret en opblomstring af den sociale trivsel, og at det har styrket fællesskabet blandt de involverede elever, at spise sammen. Desuden fortæller han, at der har været et fald af 'ulovligt' fravær, hvilket har skabt større engagement i skoledagen blandt eleverne.

Han fortæller, i forhold til elevinvolvering, at eleverne har været taget med på råd i forhold til hvilken mad der skulle serveres. Dog fortæller han, at han oplevede et større engagement blandt drengene i specialklasserne, og mindre blandt de andre elevgrupper.

Jan Henriksen fortæller, at eleverne tidligere havde gået rundt og var sultne, hvilket af dem blev betragtet som en 'normaltilstand', og de derfor ikke lagde mærke til det. Det man har brugt madordningen til i hverdagen, er at tale med eleverne, og få eleverne til at sætte ord på, hvordan det er at være 'mæt' og 'sulten' og hvad disse tilstande gør ved kroppen. Grundet de forskellige primære socialiseringsprocesser eleverne har gennemgået som følge af deres etnicitet, kendte en del af eleverne ikke til det at sidde sammen og spise. Derfor er der undervist i 'madkultur', hvor der blandt andet er blevet talt om hvordan man bør opføre sig når man spiser sammen. Han mener dog, at projektet har været for kortvarigt til, at man kan observere, om der er opstået egentlige adfærdsmændringer i forhold til kostvaner, koncentrationsniveauet osv. blandt eleverne, hvorfor han ikke kan udtale sig om en reel effekt af madordningen.

Idet man har skullet samarbejde med medborgerhusets køkkenpersonale, fandt han det vigtigt, at dette personale var pædagogisk interesserede og havde lyst til at arbejde med børn og unge. Dette oplevede han i høj grad, at de var, og fortæller, at kokken ofte gik rundt og talte med eleverne om maden under måltidet. Desuden beretter han om, at en del forældre havde meldt sig som frivillige, og kom og var med under måltidet. Han mener, at det vigtigste, at give videre til andre skoler, der vil implementere en madordning er, at man skal søge køkkenpersonale, der har interesse i at arbejde med børn og unge, og at man skal sørge for at involvere forældrene i den daglige bespisning.

Skolelærer, Susanne Bache

Susanne Bache, som har været lærernes repræsentant i projektgruppen, nævnte i forhold til elevinddragelsen, at den ikke var optimal. Hun mente ikke, at køkkenpersonalet var lydhør nok over

for elevernes ønsker, og havde for mange, og ofte lidt for alternative, retter de ønskede at afprøve. Dette blev af eleverne opfattet negativt, men hun understregede dog, at dette også havde positive aspekter, da det at lære eleverne andre kostvaner, nødvendigvis også indebærer at få dem til at smage nye retter.

Forældrearrangementet, der er nævnt i projektbeskrivelse, blev ikke til noget, grundet ringe tilslutning hertil blandt forældrene. Hun fremhæver dog, i forhold til forældreinvolveringen, at det var meget positivt, at så mange forældre viste interesse ved, at være frivillige medhjælpere under selve måltidet. Lige som Jan Henriksen fortæller hun, at der blev undervist i 'madkultur', hvilket har været til stor fordel for mange elever, specielt dem af anden etnicitet end dansk.

Susanne Bache fortæller, at der ikke er blevet lavet beskrivelser for den faglige progression, idet der ikke blev indsamlet data herom undervejs i projektet. Desuden var det dem en meget kompleks opgave, da der ikke på forhånd var aftalt hvilke parametre der decideret skulle måles på og hvordan.

I forhold til videreførelsen af madordningen som betalingsordning, har der ikke været udført en egentlig model herfor. Hun fortæller, at lærerne i de indbefattede klasser har gjort meget for, at oplyse eleverne om praktiske anliggender omkring betalingsordningen, samt opfordret og spurgt til om de skulle med op og spise. I september lavede skolen en undersøgelse af hvor mange elever der var interesserede i, at bruge madordningen når de senere skulle betale for maden. Her svarede ca. 20 elever, at det ville de, siger hun, men nu er der blot 4-5 elever der ifølge hende benytter sig af den brugerbetalte madordning. Hun mener, at det er fordi det koster penge, men også fordi det er lavet om, så man ikke længere kan spise de mængder mad man vil, for de 12 kr. et måltid koster, *"der er mange af drengene, der simpelthen ikke kan blive mætte af sådan en portion, og det er jo helt urimeligt, at de skal bruge 24kr på det"* udtaler hun.

Susanne Bache mener ikke, at der er sket omfattende ændringer i forhold til elevernes kostvaner, men fortæller, at hun har set et fald i indtagelsen af chips og cola i skoletiden. Hun fortæller ydermere, at hun ikke længere oplever klager over træthed og hovedpine, og at eleverne bedre kunne koncentrere sig i timerne efter de havde spist frokosten i Medborgerhuset.

De væsentligste barrierer for madordningen, er i følge lærernes repræsentant, af organisatorisk karakter. Det var ikke hensigtsmæssigt, at bespisningen foregik udenfor skolens område, da dette skabte lejlighed til udsving blandt eleverne som f.eks. øget mobning. Desuden var frikvarterets længde ikke passende, i forhold til elevernes behov for uformelt samvær med kammeraterne. Længden på frikvarteret blev dog modificeret på et tidspunkt i forløbet, men dette gav problemer i forhold til larm, idet skolens øvrige elever havde undervisning. Frikvarteret er nu tilbage i det normale tidsrum, og hun mener, at flere nok ville bruge madordningen hvis frikvarteret var lidt længere, så eleverne både kunne nå at spise, og have socialt samvær med de elever, der ikke spiser i Medborgerhuset. Hun mener, at det vigtigste at give videre til andre skoler, der vil implementere en madordning er, at samværet med kammeraterne er vigtigt for elever i denne aldersgruppe, så frikvarteret skal være af passende længde, så de også kan nå det. En anden betragtning der fremhæves er, at spisestedet bør være på skolen. I forlængelse heraf understreges det, at de med madordningen har oplevet vigtigheden af, at have et sted hvor eleverne kan spise, uden for klasselokalet. Det er vigtigt for den sociale integration mellem eleverne og klasserne, at eleverne kan samles og spise uden for klasselokalet evt. i en kantine, da eleverne i klassen er underlagt faste siddepladser og bestemte roller. Desuden mener Susanne Bache, at det er rigtig vigtigt, at man kan

købe mad på skolen, da eleverne ofte glemmer eller blot ikke spiser morgenmad, og ikke har madpakke med.

Projektleder i Korsværparken, Susanne Andersen

Susanne Andersen er Projektleder i Korsværparken og har blandt andet siddet som medlem af styregruppen for skolemadordningen. I følge hende har de største udfordringer, i opstartsfasen været den praktiske afholdelse af madordningen i Medborgerhuset. Medborgerhuset var i høj grad været præget af, at det primært havde været de ældre borgere i Korsværparken, som benyttede det. Det var således en stor omvæltning for både personalet og de ældre, da skolemadordningen blev igangsat, og der skulle foregå bespisning af 150 elever dagligt.

”Vi skulle arbejde meget med accepten og rummeligheden i forhold til ældregruppen. Men det lykkedes og det gik faktisk rigtig fint i forhold til logistikken efter lidt indkørvanskeligheder.”

Dette har blandt resulteret i, at de unge er begyndt at bruge Medborgerhuset i deres fritid, hvor de har socialt samvær, spiller spil og ”hænger ud”. Hun fortæller endvidere, at der er opstået et fællesskab på tværs af generationerne i området, som ikke var der før. Blandt andet har de nedsat arbejdsgrupper med både unge og ældre som i fællesskab skal arbejde med forslag til indretningen af kælderen i Medborgerhuset. Dette har skabt et sammenhold og en tillid, som Susanne mener i høj grad kan tilskrives madordningen.

Hun påpeger, at en anden udfordring har været, at der i projektet ikke var budgetteret med personale som skulle forestå serveringen samt oprydningen. Dette indebærer, at de måtte trække på de eksisterende frivillige kræfter. Hun fortæller, at hvis madordningen havde været permanent, ville dette ikke have været nogen holdbar løsning. Det positive aspekt var dog, at mange af de frivillige skabte en god kontakt med de, især mere marginaliserede grupper af unge.

Der er i Korsværparken en gruppe af de ældste drenge, der er meget marginaliserede og hvor der har været mange problemer [...] sidste år. Der var der faktisk nogle frivillige som fik god kontakt til de her unge og åbnede op for kælderen, som primært har været de ældres kvadratmeter [...] Men de unge fik lov til at være der nogle aftener, hvor de frivillige voksne var omkring dem”

Hun betragter således dette som et produkt af deres færden på Medborgerhuset, og dermed skolemadordningen. Hun fortæller, at dette har været med til at skabe en ro blandt denne gruppe. Susanne Andersen mener, at den manglende tilslutning til madordningen efter den indførte brugerbetaling skyldes det økonomiske aspekt. Hun fremhæver, at for at en sådan madordning kan fungere i et socialt belastet område, er det økonomiske aspekt afgørende og der må således tilføres midler, hvis ordningen skal fortsætte. De mest positive elementer som madordning har ført med sig i forhold til eleverne selv, vurderer hun, er ændringer i forhold til deres koncentrationsevne. Hun mener ikke, at denne effekt i sig selv er overraskende, men snarere hvor hurtigt de observerede disse ændringer. Hun vurderer ligeledes, at det har været meget positivt for eleverne at komme væk fra det vante miljø på skolen.

Jeg kan kun anbefale, at man kan gøre noget lignende et andet sted, hvor man træder ud af skolemiljøet og ind et andet sted med borgere, der kommer fra området. Det giver nogle gevinster og relationer og kan jo øge tilhørsforholdet til området”

Sammenfatning af resultaterne

Evalueringen indikerer, at skolemadsprojektet generelt har været en succes. Både eleverne og nøglepersonerne mener, at madordningen har ført mange positive ændringer med sig. Evalueringen har i dette tilfælde haft til formål at undersøge hvilke positive erfaringer, der kan udledes fra projektet, samt sætte fokus på de barrierer, der kan være i forbindelse med en forankring af projektet, ud over selve projektperioden. I det nedenstående uddybes de væsentligste styrker og barrierer, som denne evaluering har identificeret.

Styrker

Ændring af sundhedsadfærd – Et af de væsentligste resultater fra Skolemadsprojektet var, at elevernes sundhedsadfærd faktisk blev ændret i perioden under og umiddelbart efter projektet. Dette kommer især til udtryk blandt eleverne selv. Flere fortæller, at de har lært at spise nye former for madvarer og, at de har fået en bedre rytme i deres spisetider. Før madordningen var det ikke unormalt, at eleverne ikke fik noget at spise i løbet af skoledagen. Ved at spise mere regelmæssigt og sundt oplevede mange, at de fik mere energi og, at de havde nemmere ved at koncentrere sig i timerne. Dette har også betydet, at en stor del af eleverne efter madordningens ophør som et gratis tilbud, er begyndt både at spise morgenmad og tage madpakke med i skole. Skolelederen fortæller, i overensstemmelse hermed, at madordningen har gjort op med, at eleverne tidligere syntes det var okay at gå rundt og være sulten hele dagen. Han fortæller, at madordningen har været med til at sætte fokus på hvordan maden kan påvirke kroppen. Skolelæreren oplevede også, at eleverne var mindre trætte og, at deres indtag af chips og cola var faldet.

Forbedring af trivslen – Et andet væsentligt resultat er påvirkningen af elevernes trivsel. Skolelederen fortalte, at madordningen i høj grad havde påvirket elevernes følelse af fællesskab og, at der var sket en opblomstring af den sociale trivsel. Over halvdelen af eleverne angav også det sociale element i spisningen som noget af det vigtigste ved madordningen. De fortalte, at det var positivt, at hele klassen skulle sidde og spise sammen og at madordningen havde forbedret deres sammenhold. Dette kan dermed ses som et udtryk for en styrkelse af den sociale kapital² blandt eleverne. Social kapital er blandt andet associeret med selvopfattet sundhed, trivsel, helbred og risikoadfærd og kan i denne sammenhæng ses som et særligt vigtigt resultat, da områder med lav socioøkonomisk status typisk er karakteriseret ved at have lavere social kapital sammenlignet med mere velstillede område (Keleher & Murphy, 2004). Det kan således argumenteres, at madordningen bidrager til en reduktion af uligheden i sundhed i kommunen.

Organiseringen af spisningen – Et af de elementer, som ligeledes vurderes at have været af afgørende betydning for madordningens succes er blandt andet lærernes tilstedeværelse på Medborgerhuset under spisningen. Susanne Bache fortæller, at de her underviste eleverne i madkultur, hvilket både elever, lærere og skolelederen oplevede som meget positivt. Dette har været særligt relevant især grundet skolens elevsammensætning, hvor mange forskellige kulturer er repræsenteret. En anden væsentlig faktor var, at frikvarterets længde under projektet blev forlænget med 15 minutter således, at eleverne havde tid til både at komme til og fra Medborgerhuset, samt at holde pause. Skolelederen fremhæver desuden personalets betydning for den praktiske gennemførelse af projektet. Han fortæller, at det var vigtigt at disse var pædagogisk

² Social kapital kan forstås som træk ved det social liv, netværk, normer, tillid der letter koordination og samarbejde til fælles gavn (Putnam, 2000)

interesserede og havde lysten til at arbejde med børn og unge. Også eleverne understregede i deres kommentarer, at de var meget tilfredse med personalet på Medborgerhuset.

Barrierer

Inddragelse af eleverne – I forhold til inddragelse af eleverne, føler de selv, at dette har været minimalt. Kvaliteten og smagen af maden har fyldt meget i elevernes opfattelse af madordningen, og de har følt at deres kommentarer herpå ikke er blevet taget til efterretning. Både den kvantitative og kvalitative undersøgelse peger således også på, at dette er et af de væsentligste kritikpunkter af ordningen og dermed også en af de største udfordringer for den nye brugerbetalte ordning. Skolelederen fortæller, at der er blevet oprettet et madråd, som blandt andet havde til formål at repræsentere eleverne i beslutningerne vedrørende hvilke retter, der blev serveret. Ifølge ham udviste eleverne dog kun begrænset interesse for dette, hvorfor rådet ikke i tilstrækkelig grad resulterede i en egentlig involvering af eleverne. Også lærernes repræsentant fortæller, at inddragelsen af eleverne ikke har været optimal. Det nævnes blandt andet, at køkkenpersonalet godt i højere grad kunnet have været lydhør over for elevernes ønsker. Et review af barrierer og facilitatorer for unge menneskers sunde madvaner understreger ligeledes betydningen af de unges autonomi i forbindelse med valget af maden (Shepherd, et al., 2006). Dette indikerer således, at trods projektets indsats for at inddrage eleverne, er der stadig et behov for at tydeliggøre denne indsats eller ændre strategien for at øge elevernes opfattelse af medbestemmelse.

Strukturelle barrierer – Et andet vigtigt element, som både eleverne selv, skolelederen og læreren påpeger, er de strukturelle faktorer omkring madordningen. Selvom frikvarteret blev forlænget i forbindelse med den gratis projektperiode, er det efterfølgende blevet reduceret til normal længde. I følge skolelederen var det problematisk at forlænge frikvarteret kun for nogle elevårge, da dette forårsagede uro for de klasser, der havde undervisning til de normale tidspunkter. Dette har forårsaget, at flere elever betragter det som problematisk fortsat at være tilmeldt madordningen, da de ikke mener, at der er nok tid til at nå frem og tilbage og samtidig nå at holde pause. Medborgerhusets placering er i følge eleverne også et problem, nu når alle ikke længere skal derhen. Afstanden opfattes, af eleverne, som en barriere for den videre brug af ordningen, da de elever, der benytter madordningen bliver adskilt fra eleverne, der har madpakker med i frikvartererne. Det kan således have betydning om elevernes omgangskreds benytter madordningen. Det er således især dette sociale aspekt af afstanden, der er en barriere og ikke så meget afstanden i fysisk forstand. Det økonomiske aspekt af ordningen er i nærværende evaluering tvetydigt. I fokusgruppeinterviewene fortæller eleverne selv, at brugerbetalingen ikke udgør et problem. Spørgeskemaerne indikerer derimod, at det faktum at madordningen i en periode var gratis havde en meget stor betydning for elevernes positive opfattelse af projektet. Dette, i sammenhold med den begrænsede brug af den brugerbetalte ordning, kunne således tyde på, at eleverne under interviewene har bagatelliseret det økonomiske aspekt. Brugerbetalingen vurderes således at være en barriere for elevernes videre brug af madordningen.

Interventionsanbefalinger

Formålet med at foretage denne evaluering var blandt andet at undersøge hvilke elementer, der fungerede godt, og hvilke der kunne have fungeret bedre. Dette er væsentligt, hvis andre skoler eller institutioner skal have mulighed for at gøre brug af de erfaringer, der er blevet gjort i forbindelse med implementeringen. Det er også relevant for videreførelsen af madordningen udover projektperioden. På baggrund af evalueringens resultater opstilles derfor følgende anbefalinger:

Anbefalinger til skolen

For at opsummere hvad skolen kan gøre for at øge brugen af den nye brugerbetalte madordning og fastholde de positive ændringer der er sket i elevernes sundhedsadfærd er følgende punkter opstillet:

- *Inddragelse af eleverne* – Eleverdeltagelsen bør integreres bedre, da eleverne til trods for det eksisterende madråd stadig ikke følte, at deres stemmer blev hørt. For at imødekomme dette kunne det gøres obligatorisk, at en elev fra hver klasse skulle deltage i madrådet, for at sikre deltagelse på tværs af klasserne og årgange. Eleverne kunne også være med til at evaluere de enkelte retter, for at undgå at upopulære retter bliver serveret igen eller de kunne inddrages i selve madlavningen. Dette er der blandt andet positive erfaringer med fra skolemadsordninger i København (Høyrup & Nielsen, 2009). I det hele taget mener vi, at for at en brugerbetalt madordning kan lykkes, er det vigtigt, at der bliver taget udgangspunkt i de retter de unge kan lide. Der kan dog stadig serveres nye retter eventuelt en gang om ugen, for at de unges smag for sund mad udvides.
- *Fokus på det sociale element* – Et af de vigtigste aspekter ved madordningen var i følge både eleverne og nøglepersonerne den sociale del af spisningen. Den brugerbetalte madordning adskiller sig fra den gratis madordning ved, at det ikke længere er obligatorisk for alle elever at gå hen til Medborgerhuset i frokostpausen. Da de unge i denne aldersgruppe ofte ønsker at gøre som de andre og være en del af kammerat fællesskabet, synes det centralt at organisere den nuværende madordning således, at eleverne har mulighed for at spise sammen. Dette kunne sikres ved, at det blev gjort obligatorisk, at alle eleverne skulle med hen i Medborgerhuset, hvad enten de ønskede at spise deres madpakke eller benytte madordningen. På denne måde ville ikke kun det sociale bånd eleverne imellem styrkes, men også til det omkringliggende lokalsamfund. En alternativ løsning, som mere sigter på at opretholde de positive ændringer der er sket i forhold til sundhedsadfærden, kunne være at give eleverne et rum hvor de i fællesskab kunne spise deres medbragte mad. Dette kunne eksempelvis være en traditionel kantine eller en aula, med borde og stole, beregnet til spisning.
- *Øg elevernes viden om sund kost og effekten heraf* – Til trods for, at et af målene med madordningen var, at den skulle integreres i undervisningen og derigennem øge elevernes viden omkring sund kost, er dette ikke sket. Dette afspejles måske også i resultaterne da kun under hver 5. elev føler, at de har fået en større viden om sund mad. Vi anbefaler derfor, at den nye ordning i højere grad kombineres med undervisning, der har særligt fokus på sundhed. Dette kunne være oplagt i timer som for eksempel hjemkundskab, hvor eleverne selv kunne lære at tilberede de retter de har smagt i madordningen, og om næringsindholdet heri.

- *Udvid frikvarterernes længde* – Det var for mange af eleverne en væsentlig barriere at frikvartererne er gået tilbage til deres oprindelige længde. Hvis eleverne fortsat skal gøre brug af madordningen, er det væsentligt at reducere de ulemper, som eleverne oplever ved brugen deraf og det anbefales derfor at genudvide frikvarterernes længde.

Anbefalinger til kommunen

Da skolens handlemuligheder, til en vis grad er begrænset af den politiske vilje i kommunen til projekter som dette, er det afgørende, at der fra kommunens side fortsat er opbakning omkring projektet. På baggrund af evalueringens resultater anbefaler vi til kommunen:

- *Økonomisk støtte* – Resultaterne indikerer, at det faktum, at madordningen var gratis, har været af afgørende betydning for de positive effekter, som madordningen har haft if. adfærdsændring. Skolens placering i et socialt belastet område, nødvendiggør en ekstraordinær økonomisk opbakning fra kommunen, da mange af elevernes forældre ikke vil have råd til at betale til madordningen, på trods af den relativt lave pris pr. måltid på 12 kr.
- *Udvidelse af ordningen* – Det anbefales endvidere, at madordningen udvides til de resterende klassetrin på skolen. Da børn og unges madvaner dannes tidligt i livet synes det relevant at inddrage de yngre årgange på skolen. Hvis der ønskes permanente resultater, som varer ud over projektperioden, vurderes det, at det er nødvendigt at udvide ordningen, således at den følger eleverne gennem hele deres tid i folkeskolen.
- *Personale til bespisningen* – Der var i projektperioden ikke indregnet løn til personale, som skulle bistå bespisningen og oprydningen mv. i Medborgerhuset. Da forældrene, ifølge projektlederen i Korskærparken, kun i meget ringe grad var involveret i dette, blev det de frivillige på Medborgerhuset, som måtte påtage sig denne omfattende opgave. Hvis madordningen kommer op og køre igen, hvor flere hundrede elever dagligt skal bispises, er det en nødvendighed, at denne post tænkes ind i budgettet.

Anbefalinger til andre skoler

Det er nødvendigt at understrege, at der har været mange lokale forhold, som har påvirket dels implementeringen af madordningen og dels de effekter den har haft blandt eleverne. Det er således væsentligt at holde for øje, at resultaterne muligvis ville have været anderledes, hvis ordningen havde været implementeret på en anden skole, eller i et andet lokalsamfund. Ikke desto mindre kan resultaterne og anbefalingerne godt overføres og bruges i andre sammenhænge, hvis dette holdes i mente.

Afslutning

Sund skolemad er vigtig for alle børn, men især børn fra socialt udsatte kvarterer kan have gavn af de sunde måltider. Børn fra familier med lavere socioøkonomisk status vil ofte være eksponeret for mere usunde madvaner i hjemmet, og det sunde skolemåltid bidrager således relativt mere til disse børns kost. Det kan på baggrund af evalueringens resultater argumenteres, at en gratis madordning på sigt ville kunne bidrage til ændring af sundhedsvaner og udgøre en central indsats rettet mod den sociale ulighed i sundhed. På kort sigt, ca. ½ år, har madordningen på Alléskolen i Fredericia medført betydelige ændringer i elevernes sundhedsadfærd og trivsel. Spørgsmålet er så om effekten fastholdes udover selve projektperioden. Forskning på området er i dag begrænset af, at en stor del af studierne består af relativt kortvarige interventioner og follow up perioder, hvorfor de faktiske effekter af madordningerne på langt sigt endnu ikke er veldokumenterede (Jaime & Lock, 2009). Fremtidig forskning inden for området bør derfor søge at afdække effekterne af sund skolemad, og bør have et særligt fokus på, hvordan skolemadsordningerne påvirker den gruppe af børn og elever, som har det største behov – nemlig børnene fra socialt udsatte hjem og belastede boligområder.

Litteratur

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Upper saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Bowling, A. (2002). *Research Methods in Health - Investigating health and health services*. Berkshire: Open University Press.

Fredericia Kommune. (2008). *Sundhedsfremme i Korskærparken 2008-2011 - Beskrivelse af projektets rammer*. Fredericia: Fredericia Kommune.

Høyrup, J. F., & Nielsen, M. K. (2009). *På vej mod ny skolemad - En antropologisk undersøgelse af muligheder og udfordringer for EAT-skoler og madskoler i København*. Københavns Madhus.

Jaime, P. C., & Lock, K. (2009). Do school based food and nutrition policies improve diet and reduce obesity? A review. *Preventive Medicine, Vol 48*, s. 45-53.

Keleher, H., & Murphy, B. (2004). *Understanding Health. A determinants approach*. Oxford University Press.

Projektgruppen. (2009). *Projektbeskrivelse af projekt skolemad på Alléskolen*. Fredericia: Fredericia Kommune.

Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Shepherd, J., Harden, A., Rees, R., Brunton, G., Garcia, J., Oliver, S., et al. (2006). Young people and healthy eating: a systematic review of research on barriers and facilitators. *Health Education Research, Vol 21(2)*, s. 239-257.

Wind, M. (2006). *The development, implementation and evaluation of a school-based intervention to promote fruit and vegetable intake among 10-13 year old European School children*. Rotterdam: University Medical Center Rotterdam.

Øllgaard, A. K. (2009). *Delundersøgelse om skolemadsordning på Alléskolen*. Esbjerg: Syddansk Universitet (online).

Bilag 1

Spørgeskema vedrørende skolemadsordningen

Dette spørgeskema omhandler den periode, hvor I havde den gratis skolemadsordning på Medborgerhuset Korskær. Når du besvarer spørgsmålene nedenfor skal du være opmærksom på om du må sætte ét eller flere krydser i de enkelte spørgsmål.

Spørgsmål 1

Hvilket klassetrin går du på? (Sæt ét kryds)

7. Klasse 8. Klasse 9. Klasse

Spørgsmål 2

Er du dreng eller pige? (Sæt ét kryds)

- Dreng Pige

Spørgsmål 3

Hvor ofte spiste du den gratis skolemad af de dage, hvor du var i skole? (Sæt ét kryds)

- Hver dag eller næsten hver dag
 Et par gange om ugen
 En gang om ugen eller sjældnere

Hvis du slet ikke har benyttet madordningen, skal du gå direkte til spørgsmål 8.

Spørgsmål 4

Kunne du generelt lide maden, der blev serveret på skolemadsordningen? (Sæt ét kryds)

- I meget høj grad I høj grad I mindre grad Slet ikke

Spørgsmål 5

Hvad er de vigtigste positive og negative ting du har oplevet i forbindelse med at du har fået mad gennem skolemadsordningen? (Sæt max 3 krydser)

- Jeg har fået mere viden om sund mad
 Jeg fik gratis mad
 Jeg er begyndt at spise sundere
 Jeg syntes at det var nemmere at koncentrere sig i timerne
 Mit humør blev bedre
 Jeg var mindre træt i den periode
 Det var hyggeligt at spise sammen med de andre
 Jeg kom nogle gange for sent tilbage til timerne
 Jeg har lært at spise mad, som jeg ikke har prøvet at smage før/ikke har kunnet lide før
 Jeg havde for lidt tid til at holde frikvarter
 Jeg synes det var irriterende at man skulle væk fra skolens område for at komme derhen
 Ingen af disse ting
 Andet: _____

Vend! |||

Spørgsmål 6

Vil du gerne have haft at den gratis skolemadsordning var fortsat?

Ja

Nej

Spørgsmål 7

Er du fortsat tilmeldt skolemadsordningen?

Ja

Nej

Spørgsmål 8

Hvad synes du var det bedste ved madordningen?

Spørgsmål 9

Hvad synes du var det dårligste ved madordningen?

Tak for hjælpen!

Bilag 2

Interviewguide fokusgrupper

Rundespørgsmål:

1. Hvor meget brugte i madordningen da den var gratis? –bruger i den nu?

Spørgsmål:

2. Har i lært noget ved at være med i madordningen? –hvad? *(om kost og sundhed eller andet)*
3. Hvad var godt ved madordningen?
4. Hvad var skidt ved madordningen?
5. Oplevede i ændringer i forhold til jeres eget eller jeres kammeraters energi, koncentrationsniveau eller andet?
6. Hvad mente/mener jeres forældre om madordningen?
7. Hvorfor bruger i/bruger i ikke madordningen nu?
8. Hvad har i at tilføje?

Bilag 3

Interviewguide til nøglepersoner i forbindelse med evaluering af skolemadsprojektet på Alléskolen

1. På baggrund af projektsammendraget, vil jeg gerne høre din mening om, hvordan projektet er forløbet. Jeg vil gerne høre lidt om hvordan gik:
 - a. Elevinvolveringen.
 - b. Forældreinddragelsen (forældrearrangementet i Medborgerhuset, fik i køkkenhjælp fra forældre?).
 - c. Projektet som reference i undervisningen
 - d. Den faglige progression (ligger der en undersøgelse hos jer? –'klasseloggen')
 - e. Indførelse af eleverne i betalingskulturen.
 - f. Undersøgte i i september hvor mange der ville bruge madordningen efterfølgende?
2. Er madordningen for alle elever på skolen nu?
3. Har du indtryk af, at eleverne har ændret adfærd og/eller holdninger i forhold til kost i skoletiden, efter ordningen er stoppet som gratis forsøgsordning?
4. Hvad mener du, er det væsentligste, i har lært af ordningen?
5. Hvilke barrierer har du oplevet i forbindelse med organisering og udførelsen af madordningen?
6. Hvis du skulle give et par råd til andre skoler, der vil implementerer en madordning, hvad ville det så være (do and don't do)?